

KUÇGUNDI “SOĞAN” SÖZCÜĞÜNÜN KÖKENİ ÜZERİNE

Ezgi DEMİREL*

Geliş Tarihi: Ekim, 2017

Kabul Tarihi: Aralık, 2017

Öz

Dîvânü Luğâti't-Türk barındırdığı diyalektlerin söz varlığı açısından bir derlem sözlüğü olma özelliği taşımaktadır. Kaşgarlı Mahmut 11. yüzyılda Türk dünyasında konuşulan Türkçeyi Dîvânü Luğâti't-Türk'te ortaya koymuştur. Eserde temel sözcüklerden hayvan isimlerine, özel isimlerden mimariye dair sözcüklere kadar geniş bir yelpazede Türkçenin söz varlığı gözler önüne serilmiştir.

Eserde hem tarihî Türk lehçelerinde hem de çağdaş lehçelerde görebildiğimiz sözcüklerin yanı sıra sadece Dîvânü Luğâti't-Türk'te tanıklayabildiğimiz sözcükler de bulunmaktadır. Bu tür sözcükler farklı bir şekilde adlandırılmaktadır. Tarihî metinlerde yalnızca bir kez geçen bu sözcükleri ifade etmek için *hapax legomenon* terimi kullanılmaktadır. Dîvânü Luğâti't-Türk'te Çiğil söz varlığı içinde gösterilen *hapax legomenon* sınıfına giren sözcüklerin şekil bilgisi ve köken bilgisi açısından oldukça farklı özelliklere sahip olmalarından ötürü diğer diyalektlerdeki *hapax legomenon* olarak değerlendirilen sözcüklerden farklı nitelikler taşıdığı görülmektedir.

Bu sözcüklerden biri Dîvânü Luğâti't-Türk'te Kaşgarlı Mahmut'un Çiğil diyalektinin söz varlığı içerisinde verdiği ve “soğan” anlamına gelen *kuçgundi* sözcüğüdür. Bu sözcüğün kökeni bilinmemektedir. Çeşitli etimolojik sözlüklerde sözcüğün anlamı verilmiş ancak kökenine dair bir görüş ortaya konulmamıştır. Bu çalışmada *kuçgundi* sözcüğünün *kuç-* (kucakla-) fiilinden türediği kanıtlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kuçgundi, Dîvânü Luğâti't-Türk, Çiğil, soğan.

ON THE ETYMON OF THE KUÇGUNDI "ONION" WORD

Abstract

The dialectic that Dîvânü Luğâti't-Türk holds is a dialectical dictionary in terms of vocabulary. Kaşgarlı Mahmut revealed Turkish in Dîvânü Luğâti't-Türk, which was spoken in the 11th century in Turkish world. In the work, Turkish vocabulary is revealed in a wide range from basic words to animal names, from private names to architectural words.

There are words that we can find both in historical Turkish dialects and in contemporary dialects as well as words that we have found only in Dîvânü Luğâti't-Türk. These kinds of words are named differently. The *hapax legomenon* term is used to express these words, which are only once in historical texts. It is seen that the *hapax legomenon* shown in the Çiğil vocabulary in Dîvânü Luğâti't-Türk possesses different qualities than the words considered as *hapax legomenon* in the other dialects because of their very different characteristics in terms of shape and origin information.

* Yrd. Doç. Dr.; Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, edemirel@mehmetakif.edu.tr.

One of these words is the word "kuçgundi" in the meaning of "onion" which is given by Çiğil dialect of Kaşgarlı Mahmut in *Dīvānū Luğāti't-Türk*. The root of this word is unknown. In various etymological dictionaries, the meaning of the word has been given, but no idea of its origin has been revealed. In this study, it will be tried to prove that the word "kucgundi" is derived from the act of kuç- (hug).

Keywords: Kuçgundi, *Dīvānū Luğāti't-Türk*, Çiğil, onion.

Giriş

İncelememize konu olan *kuçgundi* sözcüğünün içinde yer aldığı *Dīvānū Luğāti't-Türk*, Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış öğretimlik bir sözlüktür. Kaşgarlı Mahmut, XI. yüzyıl Türk dünyasının söz varlığını bu eserde ortaya koymaktadır. Eserde dönemin ölçünlü dili olan Karahanlı Türkçesinin yanı sıra XI. yüzyılda yaşamış Türk boylarının kullandıkları sözcükleri de bulmak mümkündür. Bu özelliği nedeniyle *Dīvānū Luğāti't-Türk* aynı zamanda bir derlem sözlüğü olma niteliğine de sahiptir.

Kaşgarlı, *Dīvānū Luğāti't-Türk*'te Türklerin yirmi boydan oluştuğunu ve kendisinin bunlardan önemli olanlarının sözcüklerine yer verdiğini söylemiştir. Kaşgarlı'nın ele aldığı Türk boylarının söz varlığını inceleme yöntemi ise tek dilli olmaları, iki dilli olmaları ve genel Türkçeye yakın olup olmamalarıdır. Buna göre Kaşgarlı'nın tek dilliler arasında ele aldığı diyalektler Çiğil, Kıpçak, Yemek, Oğrak, Oğuz, Tuhsı, Uygur, Yağma, Bulgar ve Suvarlardır. İki dilli olanlar Argu, Kençek, Basmıl, Çömül, Kay, Tatar, Yabaku, Hotan, Soğd, Tibet diyalektleridir. Eserde diyalekt özelliği verilen şehirler ise Balasagun, Barsgan, Kaşgar, Kuça, Sayram, Uç'tur. Kaşgarlı, bunlar içerisinde tek dilli Türk topluluklarına yabancı dillerle etkileşimde bulunmamalarından dolayı ayrı bir önem vermiştir (Karahan, 2013: 35-37).

Eserde Kaşgarlı, derlediği sözcükleri yukarıda değinildiği gibi Çiğil, Kıpçak, Yemek, Oğrak, Oğuz, Tuhsı, Uygur, Yağma gibi boyların kullandığı diyalektlere göre kaydetmiştir. Diyalektlerin söz varlığı sayıları şöyledir: Oğuz 126, Çiğil 56, Argu 20, Kençek 17, Kıpçak 12, Uç 7, Barsgan ve Yemek 6, Karluk 5, Hakaniye ve Yabaku 4, Tuhsı 3, Utluk, Kaşgar, Türkmen, Uygur, Çin ve Tübüt 2, Balasagun, Sayram, Soğd, Oğrak, Tatar, Bulgar, Suvar, Kuça ve Hotan ise Kaşgarlı tarafından 1'er sözcükle kaydedilmiştir (Dankoff-Kelly, 1985: 279-284).

Dīvānū Luğāti't-Türk'te Karahanlı Türkçesinin söz varlığı bütün yönleriyle ortaya konulmuştur. Eserde kişi isimleri, hayvan isimleri, mimari ile ilgili isimler, akrabalık isimleri, bitki isimleri, organ isimleri, yiyecek ve içecek isimleri vb. bulunmaktadır. Bu çalışmanın temeli olan *kuçgundi* sözcüğü de bir yiyecek isimdir. Bundan dolayı *Dīvānū Luğāti't-Türk*'te yiyecek ve içecek isimlerinin durumuna bakmak yerinde olacaktır.

Eserde 110 adet yiyecek ve içecek adı bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını Kaşgarlı diğer sözcüklerde olduğu gibi ait olduğu diyalektlere göre kaydetmiştir. Buna göre Oğuz diyalektine ait 6, Çiğil diyalektinden 4, Suvar diyalektinden 1, Kıpçak diyalektinden 2, Argu diyalektinden 1, Hakaniye diyalektinden 1, Kençek diyalektinden 3, Otlık, Yemek, Kay, Tatar, Çomul ve Karluk diyalektinden 1'er yiyecek ve içecek adının Kaşgarlı tarafından ele alındığı görülmektedir (Çetin, 2005: 198-200).

İnceleme konusu edilen *kuçgundi* sözcüğü Kaşgarlı tarafından Çiğil diyalektinin sözcük varlığı içerisinde değerlendirilmiştir. Dīvānū Luġāti't-Türk'te Oğuz diyalektinden sonra en fazla sözcük sayısı Çiğil diyalektine aittir. Bu durum Çiğil diyalektini ve Çiğilleri diğerleri arasından -Oğuzlardan sonra- bir adım öne çıkarmaktadır. Bundan dolayı Çiğillerle ilgili verilen bilgilere bakmak yerinde olacaktır.

Çiğillerin nasıl ortaya çıktığı meselesi çeşitli eserlerde -Mücmelü't-Tevârih, Şecere-i Terâkime, Hannâme- birtakım rivayetlerle anlatılmaktadır. Bu rivayetlerin ortak özelliği Çiğillerin Hz. Nuh'un oğlu Yafes'in oğullarından Türk'ün soyuna dayandırılıyor olmasıdır (Yakupoglu, 2010: 105).

Kaşgarlı da Dīvānū Luġāti't-Türk'te Çiğillerle ilgili oldukça uzun ve ayrıntılı bir açıklama yapmıştır. Kaşgarlı öncelikle bu adın Türklerden üç grubun adı olduğunu belirtir. Bunlardan birincisi “qayās”ta yaşayan göçebe bir topluluktur, burası Barsġān'ın ötesinde küçük bir bölgedir. İkincisi Ṭarāz yakınlarında *çigil* diye adlandırılan küçük bir bölgedir. İsimlerin asıl kaynağı budur. Şu şekilde oluşmuştur: Zülkarneyn, Argu topraklarına geldiğinde bulutlar pınar gibi boşandılar ve yollar çamur oldu. Bu durum onu çok zorladı. Farsça “in çigil ast (bu çamur ne, kaçış yok)” dedi. Bu yüzden o noktada bir binanın yapılmasını emretti ve bugün *çigil* diye adlandırılan kaleyi inşa ettiler. Yer böyle adlandırıldı. Sonra buraya yerleşen Türklere *çigilī* denildi ve bundan sonra bu isim yayıldı. Oğuzlar artık toprakları bu kaleye yakın olduğu için sürekli olarak Çiğillerle savaşıyorlardı –iki halk arasındaki düşmanlık bugüne kadar devam eder– ve bu nedenle bütün Türkler Çiğiller gibi giyinenleri *çigil* diye adlandırmıştır. Yani Oğuzlar Ceyhun'dan Yukarı Çin'e bütün Türklere *çigil* derler; ama bu bir hatadır (Dankoff-Kelly, 1982: 301).

Çiğillerin Türk tarihinde önemli bir yere sahip olduklarını çeşitli kaynaklardan da öğrenmek mümkündür.

İran kaynaklarından öğrenilen bilgilere göre Afrasyāb (Alp Er Tonga) Türk-Çiğil hakani olarak nitelendirilmektedir. Göktürkler zamanında da önemli bir konumda olan Çiğiller, Uygurlar devrinde dikilen Şine Usu Yazıtı'nda bir boy adı olarak geçmektedir. Göktürkler ve

Uygurlar zamanında Karluklara tâbi olan Çiğiller, Karlukların zayıflamasından sonra bağımsız bir boy haline gelmiştir (Yakupoğlu, 2010: 107-109). Karahanlı Devleti'nin kuruluşunda ise önemli bir rol üstlenen Çiğiller (Yakupoğlu, 2010: 110) Gazneli ordusunda da etkindir (Yakupoğlu, 2010: 116).

Golden'e göre de Çiğillerin önemli bir tarihi vardır. Çiğil Tutuk'tan Moyun Çur Yazıtlar'ında bahsedilir. Adlarını taşıyan bir dizi kasaba vardır: Çiğil Balık, Çiğil Kent gibi. Bu yüzden Müslüman yazarların ve Türk Maniheistlerin metinlerinde adları görülür. Gardîzî'ye göre yöneticileri *tüksin* unvanını taşımaktadır. Kaşgarlı, bunların Barsgan, Taraz yakınlarında ve civar köylerde Qayas'a tahliye ettirilip dağıtılarak yerleştirildiğini söyler. Yoğun olarak Isık Göl'ün kuzeyinde bulunmuşlardır (Golden, 1994: 355).

Minorsky, Hudud al-alam'da Çiğiller ile ilgili olarak onların aslında Karluklardan olduğunu belirtirken coğrafi olarak güneyde Karluk, batıda Tuhsı, kuzeyde Kırgızlarla çevrili bulunduğunu söyler. Zengin olduklarını belirten yazar Çiğillerin çoğunun çadır ve keçe kulübelerde yaşadığını, şehir ve köylerinin ise az olduğunu ifade eder. Minorsky, Çiğillerin dini yaşantılarıyla ilgili bilgi de vermiştir. Çiğillerin bazıları güneşe ve yıldızlara tapmaktadır (Buharalı, 1991: 60).

Karahan da eserinin ilgili bölümünde Çiğillerle ilgili bilgilere yer vermiştir. Yazar, Dîvânü Luğâti't-Türk'te Oğuz diyalektinden sonra en fazla sözcüğün Çiğil diyalektinde bulunmasını Çiğillerin Karahanlı Devleti'ndeki nüfuzuna bağlar. Karahan, ayrıca Çiğil diyalektinin ses ve söz varlığı özelliklerinin XI. yüzyıl Karahanlı yazı diline yakınlığını dile getirir. Kaşgarlı'nın Dîvânü Luğâti't-Türk'te yöntem olarak ölçünlü dille diyalektlerin söz varlığını karşılaştırdığını söyleyen Karahan, yazarın bazen bunu Çiğil diyalektini temel alarak yaptığına dikkat çeker ve bunun Çiğil diyalektinin yazı dili ile yakınlığını gösterdiğini vurgular (Karahan, 2013: 41).

Bu bilgiler ışığında Çiğillerin Dîvânü Luğâti't-Türk'te önemli bir yer edindiği anlaşılmaktadır. Çiğil diyalekti, sahip olduğu söz varlığının oldukça farklı morfolojik ve etimolojik özellikler taşıması bakımından da Dîvânü Luğâti't-Türk'teki diğer diyalektlerden farklılaşmakta ve dikkat çekmektedir. Çiğil diyalektinin söz varlığının bir kısmını *hapax legomenon*lar oluşturmaktadır. *Hapax legomenon* tarihî metinlerde yalnızca bir kez geçen sözcükleri ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Dîvânü Luğâti't-Türk'te çok sayıda *hapax legomenon* bulunmaktadır. Bunların çoğu Kaşgarlı'nın Türkçenin gramer kurallarını gösterirken uyguladığı örnek sözcükleri içermektedir. Ancak Çiğil söz varlığı içinde tanıklanan *hapax legomenon* türündeki sözcüklerin bir gramer kuralı uygulamasından ziyade çok farklı morfolojik ve etimolojik özelliklere sahip olmasından dolayı diğer *hapax legomenon*lardan

ayrıldığı görülmektedir. *Kuçgundi* sözcüğünün de Dīvānū Luġāti't-Türk dışında hiçbir tarihî ve çağdaş metinde yer almaması onu *hapax legomenon* sınıfına sokmaktadır. Bu durum sözcüğün kökeninin aydınlatılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kuçgundi Sözcüğünün Kökeni

Bir sözcüğün oluşumuyla ilgili bilgi edinebilmek için onun kaynağını, ne zaman, nasıl ortaya çıktığını ve hangi kökten geldiğini, günümüze gelene kadar nasıl bir değişim ve gelişim gösterdiğini incelemek gerekmektedir. Bu konuyla ilgilenen bilim dalı etimolojidir (köken bilimi).

Bu çalışmada *kuçgundi* sözcüğünün hangi kökten geldiği tespit edilerek gerçek anlam bilgisi ortaya konulmaya çalışılmaktadır. *Kuçgundi* sözcüğü Dīvānū Luġāti't-Türk'te Kaşgarlı tarafından Çiğil diyalektinde tanıklanan ve yalnızca bir kez kullanılan sözcüklerdendir. Bugüne kadar sözcüğün kökeniyle ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmanın amacı sözcüğün kökenini tespit etmeye dayanmaktadır.

Bu sözcük, giriş bölümünde de değinildiği gibi bir hapax legomenondur. Bundan dolayı Türk dili tarihinde Dīvānū Luġāti't-Türk dışında hiçbir metinde tanıklanamamaktadır. Sözcüğü tarihî metinlerde göremediğimiz gibi çağdaş Türk lehçelerinde de bulamamaktayız. *Kuçgundi* sözcüğü etimolojik sözlüklerde de kendisine çok fazla yer bulamamıştır. Clauson'un *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* adlı eserinde ve V. M. Nadelyayev, D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. M. Şçerbak tarafından hazırlanan *Drevnetyurskiy Slovar*'da madde başı olarak alınarak sadece anlamının verilmesiyle yetinilmiştir. Sözcük, Sevortyan'ın *Etimologičeskij Slovar Tjurskix Jazykov*, Radloff'un *Versuch eines Wörterbuch der Türk-Dialekte* ve Doerfer'in *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen* adlı eserlerinde yer almamaktadır. Bundan dolayı sözcüğün kökeni araştırılmaya muhtaç görünmektedir.

Bize göre sözcük *kuç-* (*kucakla-*) fiilinden türemiştir. *Kuçgundi* sözcüğü "soğan" anlamına gelmektedir. Bilindiği üzere soğan yumru hâlinde ve katmanlardan oluşan bir sebzedir. Her bir katman diğerini sarmalamakta ve adeta kucaklamaktadır. Sözcüğün anlamı doğrultusunda şekilsel yapısı incelendiğinde de böyle bir sonuca ulaşılmaktadır. Sözcük kökü ve şekli arasındaki aynı bağlantıyı *sarımsak* sözcüğünde de görmek mümkündür. *Sarımsak* sözcüğünde de tıpkı *kuçgundi* sözcüğünde olduğu gibi *sar-* fiiliyle şekli arasında bir benzerlik ilgisi kurulabilmektedir. Çünkü sarımsakta da şekil itibarıyla birbirini saran bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Bu durumda sözcüğün kendisinden türediğine inandığımız *kuç-* fiilinin tarihî lehçelerdeki durumuna bakmak yerinde olacaktır.

Kuç- filinin Türk dili tarihindeki kullanılışlarını örnekleriyle birlikte şu şekilde sıralamak mümkündür:

Uygurca Hukuk Belgeleri

jazar qol *quçar* tæg (IOr B₂₂₂; DTS, 1969: 463).

Uigurica:

eki qöliçaqin atasiniñ b[ojuni] *qučup* (Uig III 64₁₃; DTS, 1969: 463).

Qutađu Bilig:

törü qıl qatıqlan bolup qılma küç

tapuğ qıl bayatqa anıñ qapğı *kuç* (1451; Arat, 2008: 322).

Divānū Luġāti't-Türk:

ol mini *quçdi* [II. 3/3] 265. varak (Dankoff-Kelly, 1982: 389).

Atebetü'l-Hakayık:

niqab kötrür ajun birer yüz açar

yazar qol *kuçar* teg yana terk kaçar (222, Arat, 2006: 57).

Qısaş'ül Enbiyā:

kuçdi, yıġladı, aydı: ey anam, sendin adırılmış erdim imdi atamdın taqı adırıldım, taqı (74r-6; Ata, 1997: 102).

Kısa-ı Enbiya:

ve *kuçdi* anuñla işirgenmek içün andan tañrı ta'ālā ādem oġlanınuñ 'ahdın ve qavlın (170-7; Yılmaz, Demir ve Küçük, 2013: 149).

Nehcü'l-Ferādis:

anlar Peyġambar 'as'nung ziyāratı qatında oturup tururlar. Anlar[ning] tegme birini *quçtı* taqı öpti taqı (166-15; Eckmann, Yay. Tezcan, Zülfikar ve Ata, 2014: 115).

Codex Cumanicus:

kuçar-mèn (4a-6; Argunşah ve Güner, 2015: 138).

Muqaddimetü'l-Edeb:

kucdi anı / kece içküsi-ni içdi, aħşam şarābın içti / adırıldılar (138-6; Yüce, 1993: 59).

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî:

kuç-ğal: kucakla (44b; Toparlı, Çögenli ve Yanık, 2000: 61).

Kitâb al-İdrâk li Lisân al-Atrâk:

çoçdı: kucakladı (Caferoğlu, 1931: 78).

Et-Tuhfet-üz-Zekiyye fil-Lûgat-it-Türkiyye:

koç- = kucaklamak (Atalay, 1945: 203).

Muhâkemetü'l-Luğateyn:

ol maşşüdñı tapıpdurlar. Andaq ki çapışmaq ve tapışmaq ve *kuçuşmaq* ve öpüşmek... (777b-15; Özönder Barutçu, 1996: 177).

Zebân-ı Türkî:

kuçmaq: der-bagal giriften (T 23^a-11; Kara, 2011: 228).

Tarama Sözlüğü:

kuç kucağ ol-: kucak kucağa olmak (Dilçin, 2013: 159).

Derleme Sözlüğü:

Koçmak [*koçmak, kocuşmak, kucmak, kucuklamak*]: 1. Kucaklamak, kucaklaşmak, sarılmak. (*Lapseki –Çkl.; –Çr.; –Ur.; –Gaz.; –Mr.)

[kocmak]: (*Yusufeli –Ar.; –Dy.)

[koçuşmak]: (*Lapseki –Çkl.)

[kucmak]: (*Safranbolu –Zn.)

[kucuklamak]: (Yukarıdinek *Şarkîkaraağaç –Isp.)

2. Cinsel ilişkide bulunmak. (–Bil.; Neveze *Arpaçay –Kr.) (DS, 2009: 2896).

Kuçgundi sözcüğünün kendisinden geldiği düşünülen *kuç-* fiilinin Türk dili tarihindeki yerini yukarıdaki örnekler vasıtasıyla tanıklamak mümkündür. Sözcüğün kökünü bu şekilde belirledikten sonra morfolojik özelliklerine bakmak yerinde olacaktır.

Sözcüğün köküne eklenen morfolojik unsurlarla ilgili karşımıza tek bir olasılık çıkmaktadır. Buna göre sözcüğü *kuç-* (*fiil kökü*) + *-gun* (*fiilden fiil yapım eki*) + *-dı* (*fiilden isim yapım eki*) şeklinde incelemek mümkündür.

Bu olasılıkta ele aldığımız –gXn– fiilden fiil yapım ekiyle ilgili gramer kitaplarında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Banguoğlu, bu ekin örneklerinin Eski Türkçeden beri nadir bulunduğunu belirtir. Banguoğlu'na göre berkitme fiilleri yapan ek –ik– üzerine –in– dönüşlü

çatı ekinin gelmesiyle ortaya çıkmış olabilir (Banguoğlu, 2007: 279). Tietze de Banguoğlu gibi fiilden fiil yapan –gın– ekinin büyük olasılıkla orta-dönüşken –ık– eki ve dönüşlülük eki –(1)n ekinin birleşmesiyle oluştuğunu söylemiştir. Ekin gelişimini ise <*ık-ın- şeklinde göstermiştir (Tietze, 2002: 503). Ahmet Bican Ercilasun da *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil* adlı çalışmasında bu ekin birkaç fiilde görüldüğü, ünlü uyumlarına tabi olduğu belirtilmekle beraber ekin ünlüsünün her zaman harfle gösterildiği ve görevinin belirsiz olduğu aktarılmıştır. Ercilasun, bu ek için *ıç-gın-*, *öt-gün-*, *tez-gin-* fiillerini örnek göstermiştir (Ercilasun, 1984: 42-43).

–gXn– ekinin işlevini ortaya koyabilmek için bunun kullanıldığı örneklerle bakmak yerinde olacaktır. *Çezgin-* / *çizgin-* / *çegzin-* (metatezli) örneğinde *çez-* / *çiz-* “çiz-” fiiline eklenen –gXn– eki fiilin anlamını dönüşlü yaparak fiile “etrafında dön-, dolaş-” anlamını kazandırmıştır (Tietze, 2002: 503). *Dolgun-* fiilinde *dol-* “dol-” fiiline eklenen –gXn– eki fiile dönüşlülük ifadesi katarak “öfkelen-” anlamını katmıştır (Tietze, 2002: 641). *Tiksin-* “nefret et-” fiili için Tietze <*tez-* / *tes-* + *-gin-* önerisini getirmiştir. Bu fiile kök olarak Tietze’nin belirlediği kök olan *tez-* fiilini Clauson “kaç-” şeklinde açıklamaktadır. Clauson, bu kökün *tez-* / *tes-* biçiminde sadece (?) kuzeydoğu diyalektlerinde ve güneybatıda Türkmencede bulunduğunu söyler (Tietze, 2002: 503; Clauson, 1972: 572). Ekin bu fiile de dönüşlülük anlamı kattığı görülmektedir. *Yutkun-* fiilinin kökü olarak belirlenen *yut-* kökünü Gülensoy, “ağızda bulunan bir şeyi yutağa geçirmek” olarak açıklamıştır (Gülensoy, 2007: 1182). Bu köke –gXn– ekinin eklenmesiyle sözcük “tükürüğü yutmak veya bir şey yutuyormuş gibi gırtlak hareket ettirmek” (Gülensoy, 2007: 1183) anlamını üstlenmiş ve dönüşlü olmuştur. Bu ekin bulunduğu başka bir fiil ise *ıçgın-* fiilidir. Bu fiil “kaybet-” anlamına gelmektedir. Özellikle *ög ıçgın-* “aklımı kaçı-” (Erdal, 1991: 601) örneğinde fiilin taşıdığı dönüşlülük anlamı dikkat çekmektedir.

–gXn– eki tıpkı bu örneklerde görüldüğü gibi *kuçgun-* fiiline de dönüşlülük anlamı katmıştır. Çünkü *kuç-* “sarıl” fiil köküne eklenen bu ekin –soğanın fiziksel yapısı da dikkate alındığında– *kuç-* fiilini dönüşlü yapacak şekilde kullanıldığı tespit edilebilmektedir.

Kuçgundi sözcüğünün sonunda gördüğümüz *-dı fiilden isim yapım eki* ise çok fazla kullanılan bir ek olmamakla birlikte Dîvânü Luğâti’t-Türk’te başka sözcüklerde de görülmüştür. *Bogundi* “hayvanın mesanesi”, *kazındı* “kazılmış”, *kırındı* “kırıntı”, *süzündi* “süzülmüş”, *salındı* “selin kıyıya getirdiği odun”, *tamındı* “damla” (Nalbant, 2008: 84-85) sözcükleri bu ekin bulunduğu örneklerdendir. Hem bu sözcüklerde hem de *kuçgundi* sözcüğünde ekin fiillerden soyut ve somut anlam içeren adlar türettiği anlaşılmaktadır.

Belirtilen sebeplerden ötürü sözcüğün kökü *kuç-* fiiline dayandırılmalı ve bu fiile getirilen ekler de *-gun (fiilden fiil yapım eki) + -dı (fiilden isim yapım eki)* şeklinde değerlendirilmelidir.

Sonuç

1- Dīvānū Luġāti't-Türk'ün söz varlığı içinde Çiğil diyalektine ait yaklaşık 60 sözcük bulunmaktadır. Bu durum Çiğil diyalektini diğerleri arasından bir adım öne götürdüğü söylenebilmektedir.

2- Bu yazının sınırları içerisinde ele alınan *kuçgundi* sözcüğü Çiğil diyalektinde yer alan bir *hapax legomenon*dur. Bundan dolayı sözcükle ilgili gerek tarihî metinlerde gerekse de etimolojik sözlüklerde açıklayıcı bir bilginin olmaması sözcüğü ilgi çekici kılmaktadır.

3- Sözcüğün *kuç-* fiilinden geldiği tespit edilmiştir. Bu fiilin tarihî lehçelerde sık kullanılan bir kök olduğu görülmektedir.

Kaynaklar

- ARAT, R. R. (2006). *Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: TDK Yay.
- ARAT, R. R. (2008). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kocabacı Yayınevi.
- ARGUNŞAH, M., GÜNER, G. (2015). *Codex Cumanicus*, İstanbul Kesit Yayınları,.
- ATA, A. (1997). *Kıssaşül Enbiyâ*. Ankara TDK Yay.
- ATALAY, B. (1945). *Et-Tuhfet-üz-Zekiyye fîl-Lûgat-it-Türkiyye*. Ankara: TDK Yay.
- BUHARALI, E. (1991). Çiğiller. *Tarih Araştırmaları Dergisi 1990-1991*, XV(26), 59-62.
- CAFEROĞLU, A. (1931). *Kitâb al-İdrâk li Lisân al-Atrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- CLAUSON, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary PreThirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- ÇETİN, E. (2005). Divanü Lügati't-Türk'teki Yiyecek İçecek Adları ve Bu Adların Türkiye Türkçesindeki Görünümleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 185-200.
- DANKOFF, R. ve KELLY, J. (1982-85). *Compendium Of The Turkic Dialect, C I-III*, Washington Harvard Üniversitesi Yay.
- DOERFER, G. (1963, 1965, 1967, 1975). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, I-IV, Wiesbaden.
- ECKMANN, J. (2014). (Yay. TEZCAN, S., ZÜLFİKAR, H. ve ATA, A.). *Nehcü'l-Ferâdîs*. Ankara: TDK Yay.
- ERCİLASUN, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*. Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi.
- ERDAL, M. (1991). *Old Turkic Word Formation. I-II*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- EREN, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- GOLDEN, P. B. (1994). The Karakhanids and Early Islam. *The Cambridge History of Early Inner Asia* (Ed. Denis Sinor), Cambridge, 343-370.
- GÜLENSOY, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- KARA, F. (2011). *Zebân-ı Türkî*. Erzurum: Fenomen Yayınları.

- KARAHAN, A. (2013). *Dīvānu Luġāti't-Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*. Ankara: TDK Yay.,.
- NADYELYAYEV, V. M., Nasilov, D.M., Tenişev, E. R. ve Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'* (Akademiya Nauk SSSR). Leningrad.
- NALBANT, M. V. (2008). *Dīvānū Luġāti't-Türk Grameri-I İsim*. İstanbul: Bilgeoğuz Yay.
- ÖZÖNDER BARUTÇU F. S. (1996). *Muhâkemetü'l-Luġateyn*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 656.
- RADLOFF, W. (1960). *Versuch Eines Wörterbuches der Türk-Dialecte, Band: I-IV*, Mouton&Co.
- RÄSÄNEN, M. (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SEVORTYAN, E. V. (1974). *Etimologičeskij Slovar Tjurskix Jazykov*. Moskva.
- TİETZE, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. İstanbul: Simurg Yayıncılık, Kitapçılık ve Dağıtım Ltd. Şti.
- TOPARLI, R., ÇÖGENLİ, M. S. ve YANIK, N. (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 763.
- YAKUPOĞLU, C. (2010). Türkistan'ın Büyük Türk Boylarından Çiğiller ve Anadolu'da İskân İzleri. *A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIX(47), 103-136.
- YILMAZ, E., DEMİR, N. ve KÜÇÜK, M. (2013). *Kısas-ı Enbiya*. Ankara: TDK Yay.
- YÜCE, N. (1993). *Mukaddimetü'l Edeb*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 535.